

Hamsunsenteret. Steven Holl Architects. Kontaktarkitekt i Norge: LY arkitekter AS.
Ikke mye gjengrodd der i gården – annet enn strå på taket.
Nagel i den gule dressen står på balkongen, og Isak Sellanrå står i skyggene og teller hesten

byggekunst i mur+betong

PÅ GJENGRODDE STIER II

Til Venezia og Norden rundt

av Aina Dahle

Den kaleidoskopiske og kommenterende byggekunstspalten er signert Aina Dahle, professor ved AHO, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Hun er også kjent som Einar Dahle og har siden 1987 skrevet mer enn hundre arkitekturspalter i Mur/m+b. Dahle er diplomarkitekt fra ETH-Zürich, har egen praksis i Oslo, har vært gjesteprofessor ved RWTH-Aachen, reiser mye og gjerne, maler akvareller og tenker og snakker fritt og høyt; noe blir det aforismer av.

Foto: Iven Brodey

Den fantastiske sommeren 2014 er over.

Hamsunsenteret der nord er en demonstrasjon av hvor moderne Knut Hamsun var. Det måtte en amerikaner med norske aner til for å tolke mannen og hans diktning med et djervt stykke arkitektur. Og det er ikke mye gjengrodd der i gården. Annet enn strå (eg. bambusrør) på taket. At Hamsun likte sorenskriverstilen og lot bygge slikt innpå fem ganger med bulder og brak både i Drøbak og andre bortgjemte steder er så sin sak. Og fikk han ikke bygge, flyttet han til steder som Nørholm. Men hans hang til sorenskriverstilen var private nykker og hadde in-

genting med hans diktning å gjøre. Det har imidlertid Hamsunsenteret, og det var på tide å komme dit. Så er det Nagel i den gule dressen som står der på balkongen, og Isak Sellanrå som står der i skyggene og teller hesten. Annerledes nå enn da. Men likevel til stede. Mysterier, Sult og Markens grøde. Alt på én og samme gang. I en «Battle of invisible forces», Steven Holl, 1996.

Steven Holl og Sverre Fehn konkurrerte begge med Rafael Moneo om Kinopalaset på Lido og tapte. Spanjolen vant i Venezia med et elegant senmodernistisk kinosenter med lesbar inngang. Sverre

Fehn oppviste en overbestemt gotikk-konstruksjon som han senere skulle overgå i København. Steven Holls intrikate romstruktur var ultramoderne og malerisk med uoversiktlige forbindelser og innganger i mellomrommene og falsene.

Venezia

i forsommervarmen er aldri feil. Heller ikke åpningen av Arkitekturbiennale med årets kurator, nederlanderer Rem Koolhaas, som endelig har gått stiene tilbake til arkitekturens fundament, til de elementære delene den alltid har bestått av.

For noen er dette basic. For andre ny erkjennelse? At norske og andre vestlige avisreportere er oppsatt med uhistorisk blick drevet av egen tidsånd, bekrefte med de mange tanketomme kommentarer og får stå for deres egen regning. For, kan man kritisere 60-tallets arkitekter for å eksporterte 'senmodernistisk' arkitektur når det var det eneste de kunne og kjente til i den før-post-moderne perioden?

Utstillingen viser at dette var en rik periode. Men viktigere enn å spørre om stil, er å spørre om de samme arkitektene hadde kunnskap om å bygge i tropene, i tørre varme og fuktige varme strøk, for mennesker som ikke visste hvor strømmen fra stikkontakten kom fra og som kokte all mat ute, ikke inne i et lukket rom om aldri som mye crossventilasjon. Og det kunne de langt på vei, men arkitektene som holdt på der ute i Afrikas varme erkjente også hvorfor Swahilihuset på kysten var best med palmeblad som takteking, like bøyelig som flettverket som holdt kumøkk og jord sammen i levende vegger som pustet.

Utstillingen FORMS OF FREEDOM kuratert av Norsk arkitekturmuseum ble vist i Sverre Fehns vakre, nordiske, senmodernistiske paviljong.

Heller ikke denne paviljongen funker som pinakotek. Når utstillingen er innsyn i et arkiv av hus på gjengrodde stier, er ideen om smale båser (bestemt av takkonstruksjonen) forståelig. Men du får ille vondt i nakken om intensjonen er å lese/se arkivmaterialet. Vakre Kibaha (skole-

anlegg i Tanzania) av arkitektene Christoffersen og Hvalbye er verdt et studium, ikke minst situasjonsplanen, en landskapsplan tegnet av landskapsarkitekten Liv Skeie. Og Nairobis første skyskraper, Kenyatta-senteret, tegnet av Karl Henrik Nøstvik, står seg godt i sin røde betong etter 40 år. Også hyttene på Kilimanjaro til Cappelen, Rodahl og Partners, eller de samme arkitektenes stillferdige og bærekraftige saltaksskoler i Bagamoyo, Mtwara og Songea, står seg godt og kan rehabiliteres uten store kostnader langt inn i fremtiden. Som daglig leder av dette kontoret fra 1971 til 1974 var jeg alltid litt misunnelig på Gunnar Hylles imponerende skoleprosjekt for hele Zambia. Over et rasjonelt betongraster hvelves buete asbestsementsegmenter. Enkelt og elegant. Men holdbart? Den som lever får gå på gjengrodde stier og se vakre ruiner. Det er sikkert.

Selv fikk jeg på utstillingen se mitt første hus som foto («dra langt bort når du bygger ditt første hus», sa Frank Lloyd Wright). Det går ingen stier tilbake her. Paviljongen ble revet for minst 20 år

Sverre Fehns vakre, nordiske paviljong fra 1962, Venezia Biennale

– Fremtidens hus skal kunne vedlikeholdes og repareres med alltid tilgjengelige materialer. Men da kan ikke verdens rikeste land legge ned sitt eneste teglverk.

siden, tegningene er borte, bare flekkede fargeprint tilbake.

Er vi blitt klokere på disse 40 årene? Jeg tror det. I hvertfall er Rem Koolhaas blitt det. Men hans gjengrodde stier er fellesarv. Og vi gleder oss over balkonger, presise rom med dører og vinduer og vakre himlinger. Fremtidens hus skal kunne vedlikeholdes og repareres med alltid tilgjengelige materialer.

Men da kan ikke verdens rikeste land legge ned sitt eneste teglverk. Det er trist, og det er lett å gi eierne skylden for at de ikke vil drive med tap. Så er det da vi arkitekter, og kanskje også noen muremestre, som heller enn å bruke tegl fra den dyktige produsenten på Bratsberg i Lunde har gått over bekken etter vann, til utlandet der gresset alltid var grønnest. Og vi, arkitektene, fikk Bratsberg til å produsere alt for mange farger og varianter vi ikke trengte.

Det begynte med Norsk tegl. Slik endte det også. Og vi står skamfulle og tomhendte tilbake med lua og murskjeen i hånden. Slik vi engang sto da klostermurerne fra Lombardia kom nordover og lærte oss å brenne leire. Nå brenner vi bare broer og leter på gjengrodde stier etter noe vi ikke finner.

Og så går du ut av paviljongen og tvers over plassen til Russland og deres 50 millioners boligproduksjon med betongelementer under kraftige strålekastere, ryster det av deg, snur deg og ser tilbake på Fehns strukturelle betongraster over et dempet dagslys som sildrer ned mellom skivene og du skvetter: Skivene bæres av to omsluttende vegger, en sekundærdrager mot russerne og mot danskene, en dobbel primærdrager som går ut i en y for å gi plass til treet. Men det står ikke der lenger. Det er hugget.

Ja, er det ikke gjengrodd så er det vel hugget. Geiter har vi dårlig med, men mange sauehoder.

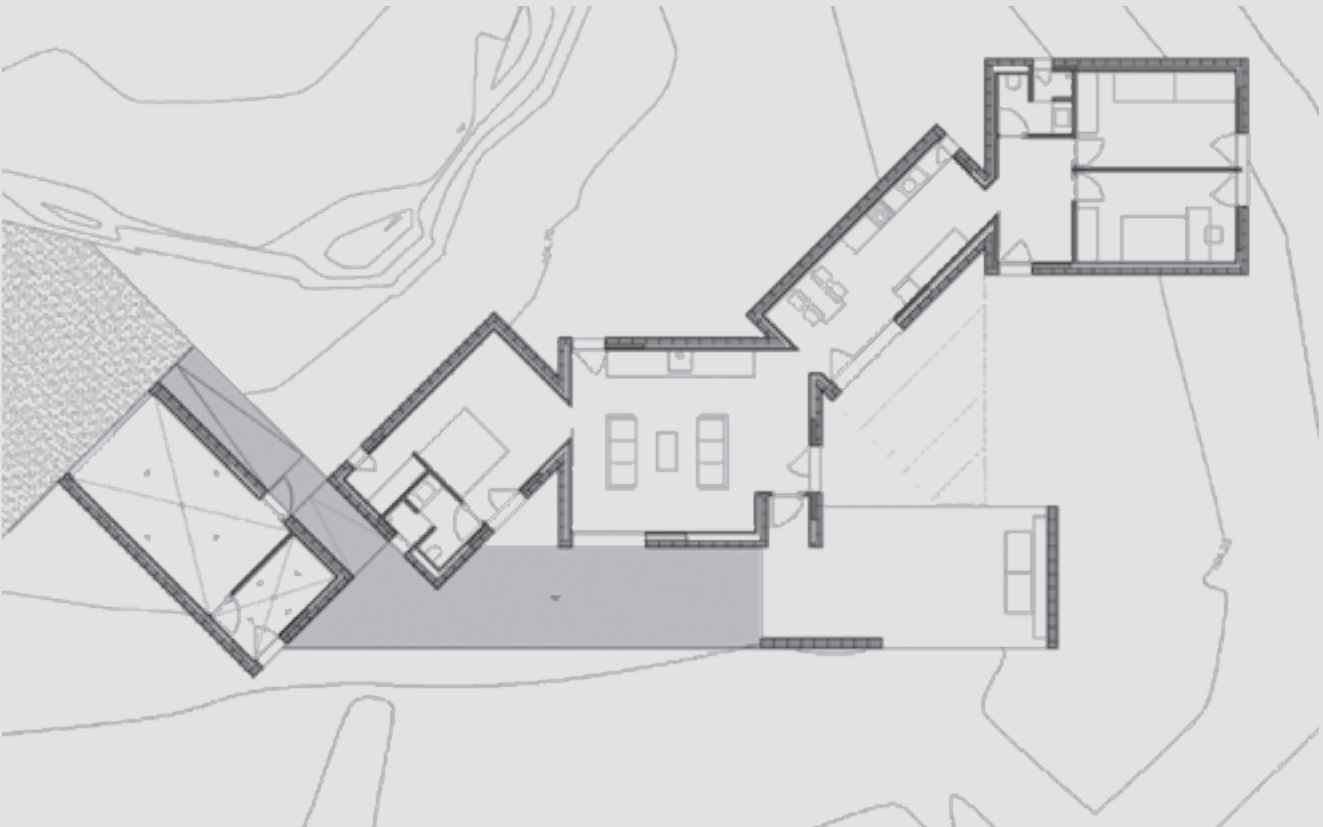
Selv fikk jeg på utstillingen se mitt første hus som foto («dra langt bort når du bygger ditt første hus», sa Frank Lloyd Wright)

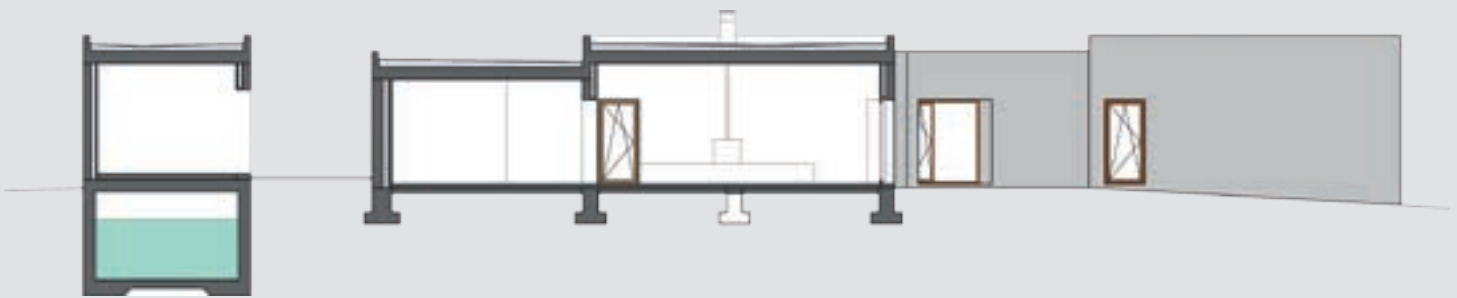
Hus på Ibiza 2
Jesús, Ibiza, Spania, 2014

ARKITEKT: ROBERTO ERCILLA, VITORIA-GASTEIZ, SPANIA

Sett fra syd

Dette feriehuset på Ibiza er tegnet av en ung arkitekt fra fastlandet, Burgos, ikke langt fra Bilbao. Kontoret kan vise til stramme, geometriske volumer, ofte i støpt betong, in situ eller elementer, men også som her, blokkmurverk som pusses ute og inne.

Grunnrisset samler de ulike volumene i en figurasjon som en dansende hests bevegelse. De skråttstilte volumene gjennomskjærer hverandre og danner skyggefulle mellomrom.

Mot sydøst

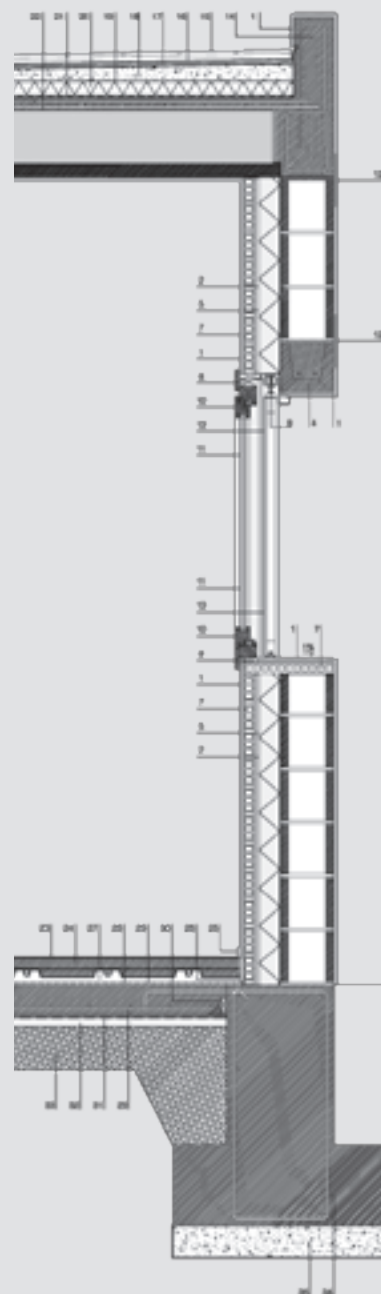
Adkomst fra nordsiden

Stuen har noe større takhøyde og spesiallaget bokhylle

Når man blar igjennom Arch-Daily er det mye man styrer unna med letthet og avsky. Men plutselig er det noe som står frem og viser en ordentlighet, en registrering av få virkemidler som pirrer. Husets beste rom er avgjort det overdekte uterommet som, sammen med stuevolumet, begge med sin noe større takhøyde tar styringen i den hierarkiske komposisjonen. Rommet virker svakt, stort og lite på samme tid. Slik skal det gjøres. Og huset er på 200 m².

Kilde: Arch-Daily,
www.robtoercilla.com
Foto: Roberto Ercilla

Enebolig i betong

Sant'Abbondio, Sveits 2012

WESPI DE MEURON ROMEO ARCHITEKTEN, CAVIANO

I en bratt skråning i Sant' Abbondio i Tessin er det bygget et hus for to personer og deres gjester. Huset fremstår med karakter og setter dagsorden i forhold til en heterogen, tradisjonell nabobebbyggelse i skråningen. Mot sør-vest med adkomstveien knytter huset seg til et større skogområde som sikrer forgrunnen i den betagende utsikten mot Laggio Maggiore og fjellene mot Italia.

En enkel og skarpskåren bygningskropp er nærmest sluppet ned fra himmelen og satt i skråningen uten støttemurer eller utbygg som ville ha forkludret møtet mellom hus og terreng. Slik føyer huset seg inn i Tessinerskolens arkitektur og

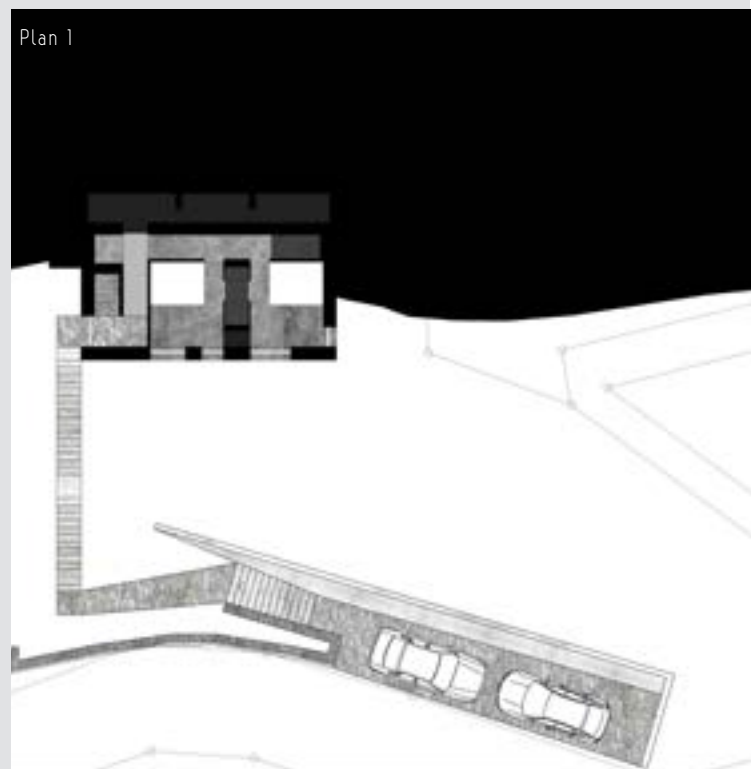
tankene går til Luigi Snozzi og Mario Botta, særlig sistnevntes tidlige arbeider.

Huset er en type skallmur med isolasjon mellom en ytre og indre vange, kuldebrobrutt. Horisontal bordkledning av uhøvlet virke sikrer en 'myk' betong som i farge stemmer godt overens med natursteinsmurer i området, samtidig som horisontalvirkningen 'trykker' huset til bakken. Viktigst er likevel det stadige spillet mellom ulike åpninger som gir lys og utsikt og samtidig knytter natur og hus sammen i sømløse overganger innenfor volumet selv og binder de spartanske ute- og innerom sammen til et hele som fascinerer og stemmer overens med mo-

dernistiske idealer: få materialer, her fire: betong, natursteingulv, treinnredning og glass. Direkte, forståelig og oppdragende. Ikke noe fjas. Og likevel går det stier tilbake til de staute, presise tessinerhusene i naturstein uaktet saltaket tekket med steinplater. Og dette huset kommer til å stå like lenge, kanskje lenger enn bondehusene i kanton Tessin, og vil bevise sin holdbarhet og bærekraft med et totalregnskap de fleste andre byggemetoder og -materialer ikke kan oppvise i det lange løp.

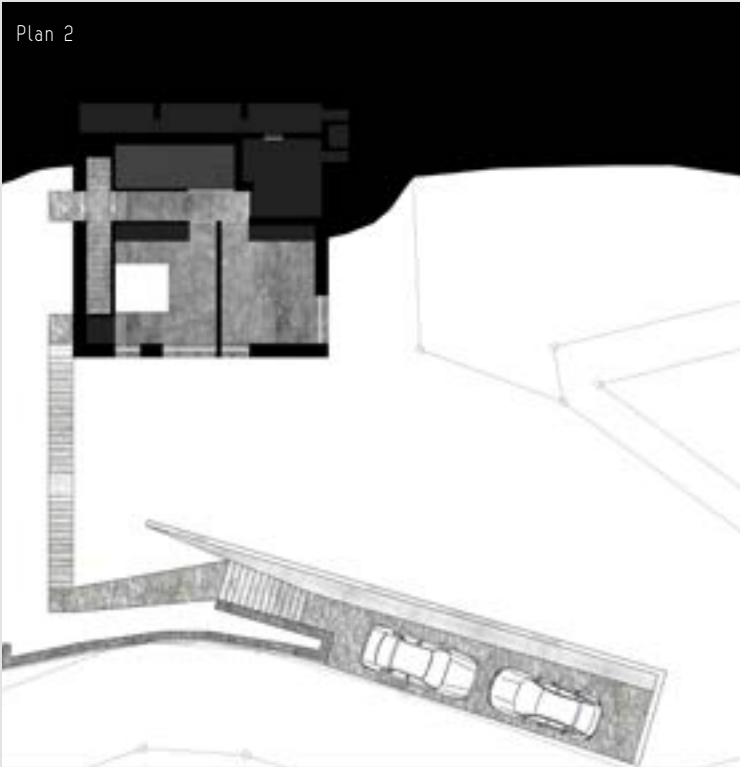
Kilde: www.wespidemeuron.ch

Foto: Hannes Henz

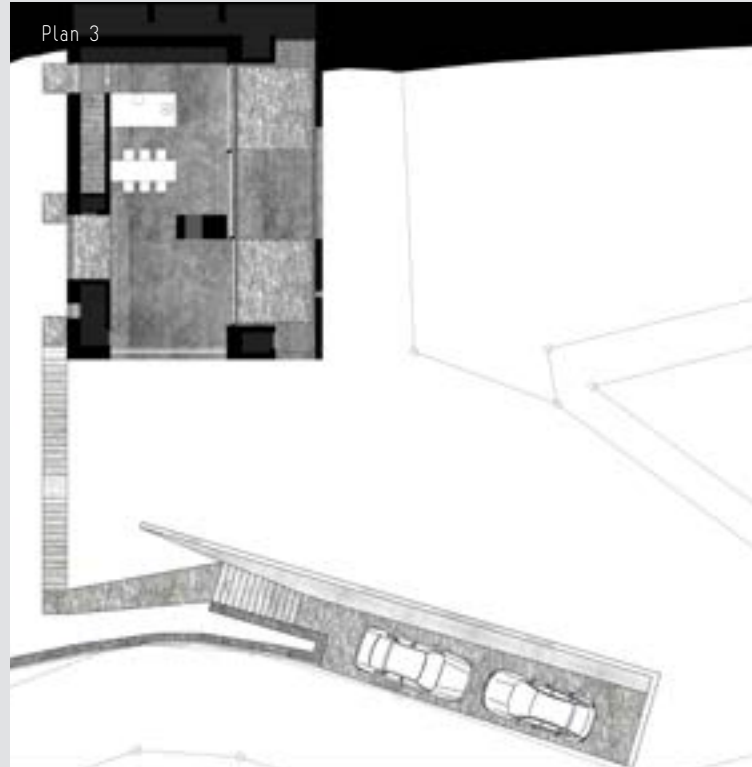

Plan 2

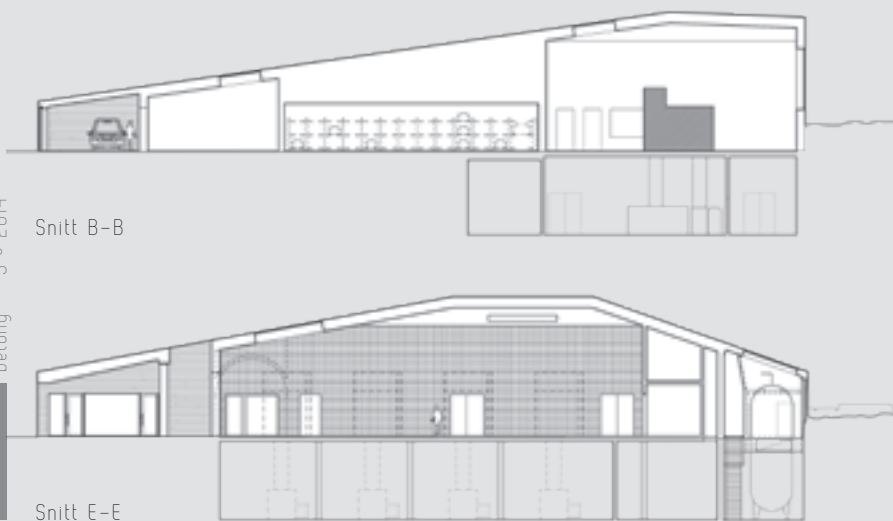
Plan 3

Nya krematoriet, Skogskyrkogården, Stockholm, 2013

ARKITEKT: JOHAN CELSING ARKITEKTKONTOR, GÖTEBORG

EN STEN I SKOGEN. Johan Celsings Arkitektkontor vant med dette mottoet i 2009 en lukket internasjonal arkitektkonkurranse. Juryen sa om forslaget: 'EN STEN I SKOGEN' er det forslag som bäst förstår Skogskyrkogårdens helhet och som mest lyhört lyssnar til platsen. Prosjektet lägger ytterligare en karaktärsfull del til Skogskyrkogårdens helhetsopplevelse. EN STEN I SKOGEN skapar en vandring i såväl ett inre som yttre landskap.»

Det ytre landskap i Verdensarvet Skogskyrkogården ble formet av det sveitsiske firmaet Müller Illien Landschaftsarchitekten, Zürich ved Rita Illien som har latt store og små stener hvile på en uforstyrret skogbunn.

Den fysiske delen av det indre landskap er vakkert formet av Johan Celsing, som ikke bare har en suveren hånd om lysføringer og overflater, men i romlig sammenheng ute som inne setter aksent til viktige eksistensielle spørsmål som angår alle mennesker i alle livssyn. Dette er da også et livssynsøytralt møtested mellom liv og død. Kan man bygge skillet mellom liv og død?

Johan Celsing har klart dette. Han har faktisk laget en dør som går ut fra dødens rom (den store ovnshallen) og ut mot den overstore baldakinen på inngangssiden for pårørende. Denne døren er tett og sort og er den første du ser når du ankommer til fots over skogbunnen på ruglete stenflak. Men det er ikke her du skal inn. Døren inngår heller ikke i programmet, men er arkitektens egen tolkning av porten, en antitese til Dan Andersons salme 'Jag ska gå genom tysta skyar'? Vi er med andre ord fortsatt i et nordisk landskap med kristne tradisjoner, men annerledes enn da Asplund med største selvfølge kunne plassere korset utenfor seremonirommene i det gamle krematoriet. Det nye krematoriets baldakin går da heller ikke frem til veggen med døren som bades i lys fra lysspalten. Både du og baldakinen stoppes av en granittsøyle som i dagslys gir en bevegelsestendens til venstre. Med ryggen til skogen under den lange baldakinen, går du inn i et tverrstillt, kort mottakelsesrom. Mellom dette og ovnshallen ligger det vakre pårønderom, et sakralt rom med lønnehvelv og vegger i hvit betong og en fondvegg med glasert, hvit hulltegl badet i overlys. Et rom hvor man kan ta et siste farvel med den døde, men også motta urnen. Slik tilfredsstilles

Situasjon

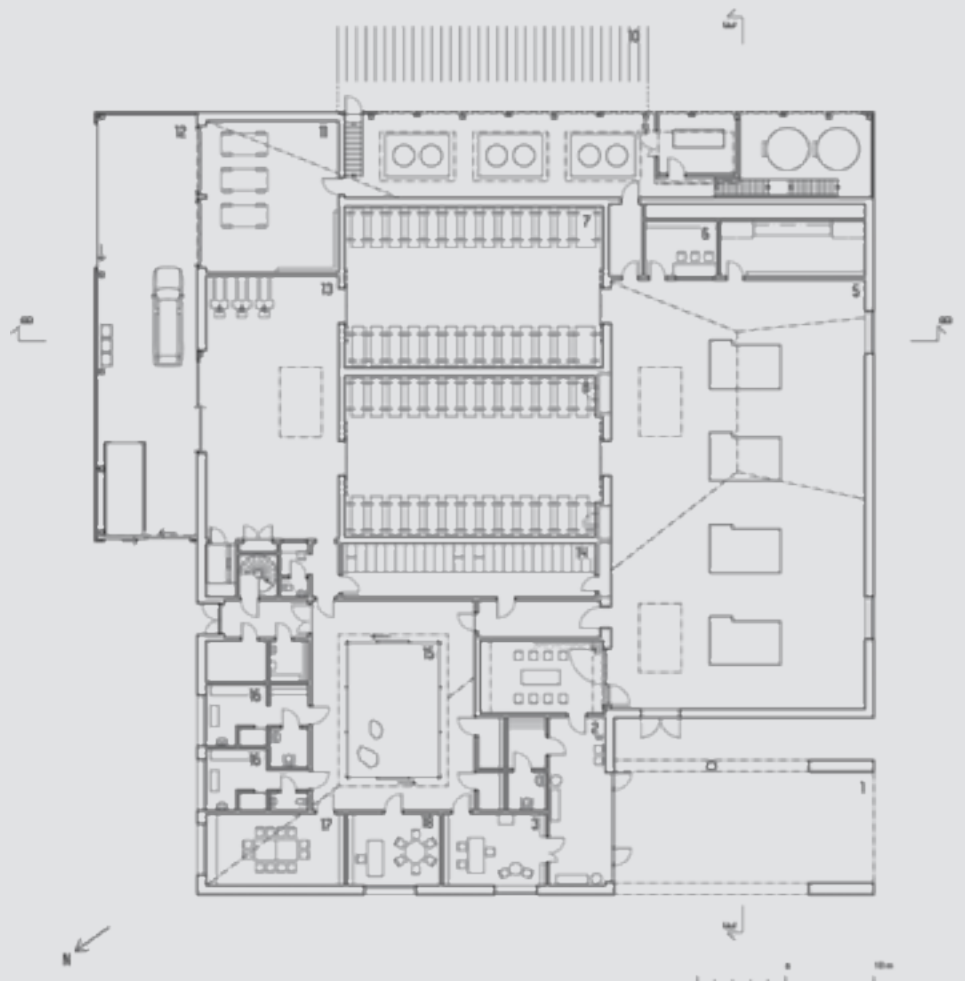
- 1 Troens, Håpets og Det hellige korsets kapell
- 2 Skogskapellet
- 3 Oppstandelseskapellet
- 4 Besøksenter, tidligere servicebygning
- 5 Det nye krematoriet

Det vakre pårønderrommet, et sakralt rom med tønnehvelv og vegger i hvit betong og en fondvegg med glasert, hvit hulltegl. Badet i overlys

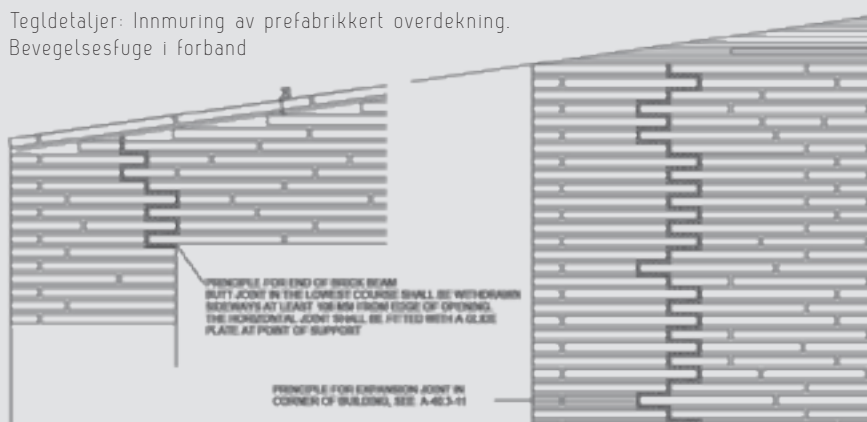
Plan 1. etasje

- 1 publikumsinngang
- 2 vestibule
- 3 resepsjon
- 4 seremonirom
- 5 ovnshall
- 6 kontrollrom
- 7 kjølelager 1
- 8 kjølelager 2
- 9 kjøleanlegg, akkumulator
- 10 luftinntak
- 11 garasje
- 12 overdekket bilatkomst
- 13 kistemottak
- 14 urner
- 15 atrium
- 16 garderobe
- 17 personalrom
- 18 kontor

Tegldetaljer: Innmuring av prefabrikkert overdekning. Bevegelsesfuge i forband

den nordiske kremasjonstradisjon. Andre religioner ønsker å se at kisten føres inn i ovnen. Pårørende kan se dette skje fra samme rom ved at en gardin trekkes til side og glassveggen med den brede døren for transport av kiste og katafalk åpner for aktivitetene i ovnshallen – et rent, lyst og åpent rom med fire ovner, to overlys og to store vinduer mot skogen i ulik høyde på veggen.

Konkurranseforlaget hadde også en baldakin båret av frie stolper, en moderne utgave av Lewerentz' frittstående, lett vridde baldakin foran inngangen til Uppståndelseskapellet. Det som kom til utførelse vitner om en sterk og høyst vellykket bearbeidelse av et konsept som hadde potensial, men som ikke viste kraft og utstråling før arkitekturen torde å gå i samtale med døden og livet, det kommende like meget som det forlatte.

Ved kremasjon på nordisk vis forlenget ritualet i tid til urnen kan hentes og settes ned eller asken spres over hav og lund. I dette huset rommes alle livssyn og alles sorg og avskjed. Krematoriet blir tilknytningsstedet for avskjed og mottak og

roper etter et sakralt rom, høytid og trøst midt i et teknisk intrikat maskineri som et moderne krematorium er. Restavfallet er giftig og må behandles deretter ved hjelp av mye teknikk.

Pårørenderommet i det nye krematoriet i Skogskyrkegården har vært utstilt før. For to år siden ble det vist på The New Nordic på Louisiana i Humlebæk i målestokk 1:1,6 og her i mur+betong nr 3•2012.

EN STEN I SKOGEN er blitt en vakker, flat sten i mørk, dansk tegl (Petersens Kolumba) blant svenske, tunge grantrær. Valmtaket er som ytterveggene kledd med tegl uten synlig beslag. Bærekonstruksjonen er in situ-støpt hvit betong etter dansk resept med dolomitt-tilslag støpt mot kryssfiner, der hvert veggoppriss er tegnet for å sikre skjøter og staghull den perfekte posisjon. Støpens imperfekte resultat er ikke klusset med, men ment som naturens svar på menneskets ufullkommenhet. Men lyset i betongen og mykheten i den, den finnes og skal elskes frem i byggverk etter byggverk.

I Nya Krematoriet er det lyse interiøret et ønske og et behov for de få som jobber

der og for de relativt få som oppsøker det. Disse får ikke oppleve verken kjølerom, kistemottak, teknikk, ventilasjon, garderobes eller lysgården som de ansatte nyter. Alt samlet i et rasjonelt grunnriss med korte avstander mellom funksjoner, få ganger og en samlet arkitektonisk komposisjon. Men man føler at alt dette er der, usynlig tilstede.

Samme tegl er benyttet i vegger, på bakken og på tak, ja selv som himling under baldakinen. Varmtakskonstruksjonen fører vann ned og inn i bygningen fra en skjult rustfri 'takrenne' til nedløp på varm innside. Slik oppfattes stenen å være hel og kompakt. Bare der tekniske installasjoner ligger 'til lufting' i dagen er teglveggen blitt til en åpen skjermvegg av samme type tegl.

Det nye krematoriet ligger øst for Asplunds berømte krematorium med de tre Trons, Hoppets och Heliga korsets kapell fra slutten av 1930-årene. Det eksisterende knippet av tre skorsteiner benyttes av det nye krematoriet ved at røyken føres gjennom en 250 meter lang kulvert – et resultat av manglende utslippstillatelse og krav fra antikvariske myndigheter.

EN STEN I SKOGEN har tilført Skogskyrkogården en ny og moderne stemme som kler stedet og arkitekturarven og er selv allerede blitt feiret med Sveriges høyeste utmerkelse, Kasper Salin-priset 2013. Slik ligger stenen stille og beskjeden som adkomstveien, begge i skogen og trenger ikke å plantes til, bare nytes.

Kilde: Arkitektur S, nr 1-2014, befarung august 2014 med Mats Larsson, direktør i Kyrkogårdsförvaltningen

Foto: AD

EN STEN I SKOGEN er blitt en vakker, flat sten i mørk, dansk Kolumba-tegl

